

זכרון, יהודי האחרון או היהודי

גורלו של "היהודי האחרון" שלא רצה להתנצר.

אנוסי ספרד

כמה מחברי הקהילה סיפרו לי שלאחרונה קראו את הספר The Last Jew [”אחרון היהודים”]. זהו סיפור על יהודי שחי בספרד בתקופת הגירוש, וכיצד ניסה להישאר יהודי. זה מה שנקרא ספרות בדיונית.

עד לפני יותר מחמש מאות שנה, חיו בספרד מאות אלפי יהודים. רבים מגדולי ישראל המפורסמים ביותר הגיעו מספרד, החל מהרמב”ם, הרמב”ן ועוד.

מאה שנה לפני גירוש ספרד, נגזרו גזירות קשות על יהודים. בשנת 1391 ביצעו הקתולים פוגרומים נגד יהודים. יהודים רבים לא עמדו בלחץ והתנצרו. אולם העולם הנוצרי לא קיבל את אותם יהודים שהתנצרו. היו את ה”נוצרים חדשים”, והיו את ה”נוצרים הישנים” הוותיקים. אותם יהודים שהתנצרו עדיין נחשדו כנוצרים לא טובים מספיק. עקבו אחריהם כדי לבדוק האם באמת עזבו את הדת היהודית או לא.

מאה שנים מאוחר יותר, התירוץ הרשמי לגירוש ספרד היה שהיהודים בגלוי מסיתים את הנוצרים החדשים לחזור לדת אבותיהם. מסתבר מאוד שהייתה בזה אמת. הנוצרים החדשים עדיין היו בקשרים עם בני משפחתם היהודים, ואם כן, לא ימלט שיוזמנו ללויה של בן משפחה ויאמרו שם קדיש, ויתעוררו לקיים איזו מצוה. אם כן, היהודים מסיתים את הנוצרים החדשים לחזור לדת היהודית. הדרך היחידה לפתור את הבעיה היא על ידי גירוש כל היהודים שלא מוכנים להתנצר, ואז לא תהיה להם השפעה מזיקה על ה”נוצרים החדשים”, שבקרב היהודים נקראו ”אנוסים”.

בתשעה באב שנת 1492 עזבו את ספרד שלוש מאות אלף יהודים, בראשם שר האוצר של ספרד דון יצחק אברבנאל. כשספרי התורה בידיהם, הלכו אל הלא-נודע. רבים מהם טבעו בים, והאחרים עברו צרות שונות ומשונות. אלה שניצלו עברו סבל רב עד שהגיעו לחוץ מבטחים.

אבל היו מאות ואלפים שלא עמדו בניסיון, והתנצרו כלפי חוץ, וניסו בסתר לחיות כיהודים.

גם אותם יהודים שהתנצרו באמת והפכו ל"נוצרים טובים" זה לא ממש עזר להם. ידוע, כשיהודים עושים משהו, הם עושים את זה טוב יותר מכולם, כפי שכתב הסופר מארק טוויין, שאם יהודי הוא רופא ² אז הוא הרופא טוב יותר, ואם הוא בנקאי ² אז הוא הבנקאי טוב יותר.

"קללה" זו רדפה אותם גם בספרד של 1492. היהודים שהתנצרו הצטרפו לכנסייה, ואט אט הפכו לכמרים. בזכות כישרונם השתלטו על הכנסייה, דבר שכמובן היה לצנינים בעיני "הנוצרים הישנים" שלא אהבו את העובדה ש"הנוצרים החדשים" מנשלים אותם מכל המשרות.

הדרך הטובה והקלה ביותר להתפטר מהם, הייתה לשתול בחג הפסח מצות בבית היהודי לשעבר, ואז להלשין לאינקוויזיציה שאותו נוצרי חדש הוא באמת יהודי בסתר. המשטרה מיד נשלחה עם צו חיפוש לביתו, וכמובן שמצות נמצאו. עבירה זו כבר הספיקה כדי לעצור את בעל הבית, לחוקרו בעינויים עד שנסחטה ממנו "הודאה" שהוא יהודי בסתר, ואז להענישו בעונש מוות.

אותם יהודים שבסופו של דבר נשרפו חיים בגלל היותם יהודים, קלטו שההתנצרות לא עזרה להם להינצל מהגורל היהודי. הם צעדו למותם כשמילות התפילה של "עלינו לשבח" בפיהם.

החלק הראשון של "עלינו לשבח" משבחת את העובדה שיהודים זכו להתפלל להקב"ה בניגוד לעודי אלילים החלק השני מביע תקווה שכל יושבי תבל יכירו באלוקי ישראל. ישנם הטוענים, שזו אחת הסיבות שאנו מסיימים כל תפילה עם "עלינו לשבח", כי היהודים מקדשי ה' קידשו את התפילה הזו במסירות נפשם.

אחרון היהודים

הספר "אחרון היהודים" הוא סיפור על בחור צעיר כבן 15 שאביו ואחיו נרצחו,

והוא נשאר לבד. הוא איבד את ההזדמנות לעזוב את ספרד, אך אינו רוצה בשום אופן להתנצר. הוא נע ונד בספרד, כאשר הוא מסתיר את זהותו, כדי שלא יזהו אותו כיהודי, ילשינו עליו לאינקוויזיציה וישפטו אותו למוות. וכך הוא נודד ממקום למקום, מעבודה לעבודה. כאשר יש חשש שמישהו גילה את זהותו, הוא מיד בורח.

בסוף הספר הוא מוצא בחורה ממשפחת אנוסים, מתחתן ויחד הם בונים בית במקום נסתר. שם הם מחביאים את האוצרות היהודיים שיש להם [?] פמוטים לשבת וגביע לקידוש. בכל ליל שבת, האישה מדליקה נרות והבעל אומר את התפילה היחידה שהוא זוכר [?] "שמע ישראל".

זה פחות או יותר הסיפור ממה ששמעתי מאלה שקראו אותו. אני מתנצל מראש אם לא דייקתי בפרטים.

מה ששמעתי שוב ושוב מאלה שקראו את הספר, שהם התחברו מאוד לסיפור ולעובדה שהיהודי לא מוכן לוותר על זהותו היהודית אפילו כשהוא חושב שהוא "אחרון היהודים!"

שתי גישות

בגמרא (בבא מציעא פה, ב) מובא סיפור על שניים מגדולי האמוראים בארץ ישראל [?] רבי חנינא ורבי חייא. רבי חנינא היה כהן מחכמי התלמוד ובנוסף גם רופא, רבי חייא היה עולה חדש מבבל, וסבל הרבה בארץ, שמשום מה לא אהבו את הבבלים.

מסופר שאותם אמוראים היו לעתים "רבים". הכהן החשוב רבי חנינא היה פונה לרבי חייא ואומר לו, "איתי אתה רב? איך אתה מעז? אם חלילה התורה תשתכח מישראל אחזיר אותה בפלפולי". היינו, הוא יוכל לשחזר את כל דברי התורה שנשכחו על ידי הסברא. כיצד אתה יכול להתווכח איתי או לחלוק עליי?

ענה לו רבי חייא באותו מטבע לשון, "איתי אתה מעז לריב?! אני דאגתי לכך שלא תשתכח תורה מישראל. מה אני עושה? אני הולך וזורע פשתן ושוזר ממנו רשתות. אני צד צבאים ומאכיל מברסם ליתומים. מהעור של הצביים אני מכין מגילות וכותב את חמשת חומשי התורה עליהם, כל חומש בנפרד. אני הולך לעיר ומלמד חמשה תינוקות [?] כל אחד חומש אחד. אני מלמד משנה לשה תינוקות [?] כל אחד סדר אחד. ואז אני אומר להם 'עד שאחזור לכאן, תלמדו אחד את השני מה שאני למדתי אתכם'. על ידי כך אני עושה שלא תשתכח תורה מישראל".

בוויכוח זה בין שני האמוראים, אנו למדים על גישות שונות. רבי חנינא ספון בישיבתו, וטוען שהוא כזה גאון, שאם חלילה תשכח תורה מישראל, ברוב חכמתו יצליח להחזיר את מה שנשתכח.

העולה החדש מבבל רבי חייא משיב לו: אני מקדים רפואה למכה, אני מוודא שדבר כזה לעולם לא יקרה. אני הולך מעיר לעיר ומלמד תורה לילדי ישראל, וכך מוודא שהתורה לעולם לא תשתכח מילדי ישראל.

כששמעתי על הספר הזה, נזכרתי בסיפור הזה מהגמרא. זה מאוד מעודד שהיהודי האחרון עדיין מנסה לשמר את זהותו היהודית בזה שאשתו מדליקה נרות והוא אומר את התפילה היחידה שהוא זוכר.

בא הרבי מליובאוויטש ודאג לכך שְׁלֵעוֹלָם, אבל לעולם, לא תהיה מציאות של "היהודי האחרון". הרבי שלח שלוחים לכל פינה בעולם בה ישנם יהודים לדאוג לכך "שלא תשתכח תורה מישראל" [?] שלא תהיה מציאות כזאת של "יהודי אחרון".

היהודי הראשון

המסר עבורנו הוא, שעל כל אחד מאתנו לדאוג לכך שלא תהיה במשפחתו מציאות של "היהודי האחרון", שהתפילה היחידה שהוא זוכר היא שמע ישראל.

זכינו שאנחנו חיים במדינה שמתירה ומעודדת יהודים לחיות כיהודים. יתירה מזו, אנו חיים בדור שבכל מקום בעולם ניתן לחיות כיהודי בגלוי. זה נס שאנו לא כל כך שמים לב אליו.

עד לפני שלושים שנה היה אסור לנהוג כיהודי בחצי עולם [?] בגוש הקומוניסטי ובמדינות נוספות. כיום אנו חיים בעולם שמכבד את הדת היהודית, אפילו באיראן היהדות משגשגת [?] זה לא ספרד של 1492. בשנת 2021 זה תלוי רק בנו.

היום בתפילת יזכור אנו מבטיחים להורינו, שהילד שלי לא יהיה היהודי האחרון.

הילד שלי יהיה "היהודי הראשון".

הוא יהיה "אברהם אבינו" של הדור הבא.

הוא ייקח אחריות על יהדותו, ובזקיפות קומה יהודית יפיץ יהדות בכל מקום.